

‘De Kraak’: hoe een Molenaarsgraafse molenas in Milheeze terecht kwam

De Noord-Brabantse korenmolen Laurentia in Milheeze heeft een molenas die afkomstig is van de op Molenaarsgraafs grondgebied gestaan hebbende Kraakmolen uit de Zuid-Hollandse polder Giessen-Oudebenedenkerk. Die nieuwe conclusie kunnen we trekken na uitgebreid onderzoek naar de herkomst van de uit 1856 daterende molenas. Tot nu toe heersten het onbevestigde vermoeden en het toch enigszins problematische beeld dat de as en zelfs de gehele molen uit Bleskensgraaf kwamen.

Barend Bode en Jan de Witte

Op woensdagavond 16 december 1891 rond half twaalf breekt brand uit in de door wind aangedreven graan- en oliekorenmolen in het Noord-Brabantse Milheeze. Eigenaar Ludovicus Verheijen ligt dan in zijn nabijgelegen woning te slapen en moet gewekt worden. De molen valt niet meer te redden en brandt geheel af.¹

Na de brand, waarvan de oorzaak onbekend blijft, zit de goed beklante molenaar Verheijen met een probleem. Kennelijk wil hij zo snel mogelijk weer aan de slag: “Ludovicus kocht in Bleskensgraaf in Zuid-Holland een oude poldermolen die hij herbouwde tot korenmolen. Hij kon niet wachten op de uitkering van de verzekering en sloot een lening af van fl. 3000,- voor de wederopbouw.”²

Oorsprong

Maar hoe weten we nu dat de huidige molen in Milheeze zijn oorsprong vindt in een oude poldermolen uit Bleskensgraaf?

De auteurs van een artikel over de Milheezense molen in het blad *Gemerts Heem* stellen: “Veel poldermolens werden in de negentiende eeuw vervangen door stoomgemalen en de afbraakmolens werden vaak opgekocht en elders geplaatst zoals in Milheeze. De opschriften in het interieur verraden de afkomst uit Bleskensgraaf in de Alblasserwaard. Op de ruggen van de bovenas leest men: A. Korevaar Heemraad, W. v. Harten Heemraad, C. Baan Heemraad, J. van Aken Polderschouw. Bij de pen van de as staat op de vlakken tussen de ruggen: H. v. d. Laan Fabrijk, W. Verspuy Waardsman, A. Lock Heemraad, P. Tukker Waardsman. De firma Penn en Bauduin te Dordrecht heeft op 10 oktober 1856 voor de molen van de polder Zuidzijde te Bleskensgraaf aan H. van der Laan een as met scheprad geleverd, zodat de mogelijkheid niet is uitgesloten dat de as van deze molen in Milheeze dezelfde is als die in bovengenoemde poldermolen.”³

¹ Over de brand wordt bericht in verschillende kranten, waaronder de *Provinciale Noordbrabantsche 's-Hertogenbossche Courant* ([19 december 1891 p.1](#)), *De Zuidwillemsvaart Nieuwe Helmondsche Courant* ([19 december 1891 p.2](#)), *De Tijd* ([21 december 1891 p.6](#)).

² Mares Verheijen en Egi Roijackers, ‘Laurentia, een ‘poldermolen’ op de Hoberg’, in: *Gemerts Heem* 59:2 (2017) 32-41, aldaar 35. Het is onduidelijk uit welke bron de auteurs deze informatie halen.

³ Verheijen en Roijackers, ‘Laurentia’, 35. De acht namen en de link met Bleskensgraaf treffen we al eerder aan bij S.H.A.M. Zoetmulder, *De Brabantse molens* (Helmond 1974) 185-186, alsmede in het in 2012 door bureau Erfgoed Advies Groen in opdracht van de Molenstichting Gemert-Bakel uitgebrachte bouwhistorische rapport over de molen Laurentia: C.L.H. Damen, *Molen Laurentia. Bouwhistorische inventarisatie* (z.p. 2012) 2, 8.

Op de website www.molendatabase.nl worden wat nadrukkelijker vraagtekens gezet bij het idee dat de molen in Milheeze, thans een rijksmonument,⁴ afkomstig zou zijn uit Bleskensgraaf: “Over het verleden van deze molen lijkt niet zoveel bekend. Er staat sinds 1890 in Milheeze een achtkant dat van elders afkomstig is, maar waarvandaan precies? Er is vaak beweerd, dat deze molen vóór 1890 als poldermolen in Bleskensgraaf (ZH) heeft gestaan. Maar: wélke molen is dit dan geweest? Uit Bleskensgraaf en omgeving, overigens altijd gedomineerd door zeer grote wipmolens, lijkt rond 1890 geen achtkante molen verdwenen. Wat dan wel? Inderdaad: op de bovenas zijn namen van poldermeesters meegegoten. Zijn dat poldermeesters uit Bleskensgraaf? Of komt dan alleen de bovenas uit die plaats en is de rest van het achtkant van elders afkomstig? Hoogste tijd voor nader onderzoek naar de geschiedenis van deze molen!”⁵

Poldermeesters

Aan deze laatste oproep geven we gevolg. We constateren allereerst dat de Milheezense molenas (de as boven in de molen waar de roeden aan vastzitten) inderdaad dateert uit 1856. De in blokletters meegegoten tekst op de molenas is daar anno 2022 nog steeds te lezen en onthult ook fabrikant en fabricagenummer: “No. 77 F.J. Penn & Comp. Dordrecht 1856”.

Detailopname molenas: vermelding fabricage Dordrecht 1856.

(Foto Maikel Versantvoort)

⁴ Rijksmonumenten, <https://rijksmonumenten.nl/monument/8595/laurentia/milheeze/> (geraadpleegd 2 juni 2022)

⁵ Molendatabase, <https://www.molendatabase.nl/nederland/molen.php?nummer=558> (geraadpleegd 2 juni 2022).

Cruciaal is verder dat we achterhalen wie de genoemde poldermeesters nou precies zijn, en bij welke polder ze horen. Ook nu zijn de in blokletters meegegoten namen van de acht poldermeesters anno 2022 nog altijd te lezen op de molenas, alleen is de voorletter (P.) van waardsman Tukker in de loop van de tijd door slijtage verdwenen. We noteren de functies en namen van de polderschout J. van Aken, de heemraden C. Baan, W. van Harten, A. Korevaar en A. Lock, de waardsmannen [.] Tukker en W. Verspuij, en de fabriek H. van der Laan.

Inderdaad: Korevaar, Van Harten, Baan, Van der Laan en Tukker zijn bekende achternamen in Bleskensgraaf. Maar voor Verspuij en Van Aken geldt dat al behoorlijk wat minder, en de achternaam Lock zoeken we er zelfs helemaal tevergeefs.⁶ Deze laatste drie namen treffen we meer aan in plaatsen als Sliedrecht en Giessendam.

We besluiten onze onderzoekspijlen te richten op de gemeente Giessendam, en dan met name op de polder Giessen-Oudebenedenkerk. Waterstaatkundig watert deze polder noordwaarts af naar de Graafstroom, waarbij het laatste deel zich niet op grondgebied van de gemeente Giessendam maar van de gemeente Molenaarsgraaf bevindt. Molenaarsgraaf en het westelijk daarvan gelegen Bleskensgraaf wateren eveneens uit op diezelfde rivier (eigenlijk: kanaal) Graafstroom.

In het polderarchief van Giessen-Oudebenedenkerk en in andere bronnen zoeken we dus naar de acht namen die vermeld staan op de as van de molen in Milheeze. Dat blijkt een voltreffer te zijn. Weliswaar geven de beschikbare bronnen slechts een fragmentarisch beeld, maar achtereenvolgens identificeren we als de polderschout, de vier heemraden, de twee waardsmannen en de fabriek in 1856:⁷

*** Johannes van Aken (polderschout)**

Johannes van Aken (geboorte Klundert 23 februari 1823, overlijden Klundert 17 februari 1872) wordt in 1853 burgemeester en secretaris van de gemeente Giessendam c.a. (oftewel: Giessendam en Giessen-Oudekerk). Zes jaar later stopt hij als burgemeester,⁸ maar hij blijft wel gemeentesecretaris. We komen hem onder meer tegen als polderschout in de jaarrekening van 1856, op 15 augustus 1857 in de notulen van de polder, en op 29 november 1859 in een krantenadvertentie.⁹ Zijn sterven in 1872 vindt plaats in Klundert, maar de overlijdensakte geeft aan dat hij dan nog altijd in Giessendam woont en nog altijd gemeentesecretaris is.

*** Cornelis Baan (heemraad)**

Cornelis Baan (doop Wijngaarden 5 september 1784, overlijden Giessendam 8 april 1863) trouwt in 1818 in Bleskensgraaf met Aartje van der Laan (een zus van fabriek Huibert van der Laan). Vanaf 1822 worden hun kinderen geboren in Giessendam. Op 13 april 1852 komen we hem tegen als lid van het polderbestuur, en op 1 oktober 1857 op een lijst van ingelanden (landeigenaren in de polder).

*** Willem van Harten (heemraad)**

Willem van Harten (geboorte Nieuwpoort 18 december 1785, overlijden Giessendam 18 november 1857) trouwt in 1808 in Nieuwpoort met Dirkje Kuilenburg. Hun kinderen worden allemaal geboren in Nieuwpoort en Bleskensgraaf, maar kennelijk is het gezin na 1827 naar Giessendam verhuisd, waar

⁶ Wiewaswie, <https://www.wiewaswie.nl>, zoeken op achternaam 'Lock' in combinatie met de plaatsen 'Bleskensgraaf' en 'Bleskensgraaf en Hofwegen' (geraadpleegd 2 juni 2022).

⁷ Geboorte-, huwelijks- en overlijdensgegevens op basis van informatie in Wiewaswie, <https://www.wiewaswie.nl> en Alblasserwaard Genealogie, <https://www.alblasserwaard-genealogie.nl> (beiden geraadpleegd 2 juni 2022). Verder is gebruik gemaakt van in het Regionaal Archief Gorinchem [hierna: RAG] aanwezige polder- en hoogheemraadschapsarchieven: Archief Polder Giessen-Oudebenedenkerk, inv.nrs. 14, 27, 47a, en Archief Hoogheemraadschap Alblasserwaard met Arkel beneden de Zouwe [hierna: Archief Hoogheemraadschap Alblasserwaard], inv.nr. 2463a, rekening 1856 polder Giessen-Oudebenedenkerk.

⁸ *Nederlandsche Staats-courant* ([24 augustus 1853 p.1](#), [8 november 1853 p.1](#), [27 juli 1859 p.1](#)).

⁹ *Opregte Haarlemsche Courant* ([29 november 1859 p.3](#)).

Dirkje overlijdt in 1849. Op 13 april 1852 ontmoeten we Willem als kandidaat tijdens een verkiezing in de polder, en in datzelfde jaar als heemraad. In de notulen van de ingelandenvergaderingen van eind 1857, vlak voor zijn overlijden, vinden we hem niet meer vermeld.

*** Arie Korevaar (heemraad)**

Arie Korevaar (doop Giessendam 25 november 1787, overlijden Giessendam 27 juli 1871) trouwt in 1811 in Noordeloos met Cornelia Bons. Vanaf 1818 komen hun kinderen in Giessendam ter wereld. Arie wordt in 1852 genoemd als lid van het polderbestuur en als heemraad. In en kort na 1857 zoeken we de naam van deze dan 70-jarige man echter tevergeefs in het polderarchief.

Detailopname molenas: vermelding heemraad A. Korevaar.

(Foto Maikel Versantvoort)

*** Adriaan Lock (heemraad)**

Adriaan Lock (geboorte Sliedrecht 14 juni 1793, overlijden Giessendam 29 april 1864) trouwt in 1817 in Giessendam met Lijntje Vroege. Al hun kinderen worden vervolgens in Giessendam geboren. Adriaan is te vinden bij polderverkiezingen in 1852, ondertekent als heemraad namens het polderbestuur de jaarrekening van 1856, en verschijnt ook tijdens de ingelandenvergaderingen van eind 1857.

*** Jan Tukker (wardsman)**

'P. Tukker' uit de lijst van acht poldermeesters vinden we wel terug in 1857 in het polderarchief van Giessen-Oudebenedenkerk, maar het is toch minder waarschijnlijk dat hij degene is die we zoeken. Ook zijn drie broers staan namelijk vermeld als aanwezig bij de ingelandenvergadering van 15 augustus 1857. Hun ouders Willem Tukker en Cornelia Schagen krijgen vijf zonen, waarvan er vier in Giessendam blijven wonen: Jan (1803-1886), Baltus (1804-1886), Pieter (1808-1899) en Cornelis (1813-1887). Wie is nu de wardsman uit 1856? Baltus en Pieter komen we niet tegen vóór 1857, Cornelis en Jan wel. Cornelis treffen we in 1852 bij polderverkiezingen, en in 1856 als gadermeester. Hij schopt het later (1874, 1880) zelfs tot voorzitter van het polderbestuur.¹⁰ Maar in de jaarrekening

¹⁰ *Nieuwe Gorinchemsche Courant* ([12 mei 1874 p.3](#), [12 mei 1880 p.2](#)).

van 1856 staat J. Tukker genoemd als waardsman. Onze conclusie is daarom dat de maker van de ijzeren molenas kennelijk 'J. Tukker' had moeten gieten, maar de verkeerde voorletter 'P.' heeft gebruikt.

*** Bastiaan Verspuij (waardsman)**

In het polderarchief komen we geen 'W. Verspuij' tegen. Wel leven in 1856 in Giessendam Reijer Verspuij (1790-1859) en zijn zonen Bastiaan (1817-1893) en Govert (1824-1892). Alleen Bastiaan treffen we in de archiefstukken, in 1852 bij polderverkiezingen, in de jaarrekening over 1856 als waardsman, en op 15 augustus in 1857 tijdens de ingelandenvergadering. Ook hier luidt daarom onze conclusie dat de 'W. Verspuij' op de molenas een abuisje van de ijzergieter is, en moet zijn 'B. Verspuij'.

*** Huibert van der Laan (fabriek)**

Huibert van der Laan (geboorte Bleskensgraaf 22 oktober 1797, overlijden Bleskensgraaf en Hofwegen 12 oktober 1870) behoort niet tot de ingelanden, maar heeft als fabriek een functie als 'technische man'. Vanwege zijn beroep als timmerman is hij prima geschikt voor het adviseren over of het uitvoeren van diverse werkzaamheden die aan de molen verricht moeten worden. Dat hij timmerman is en in Bleskensgraaf woont blijkt onder meer uit de huwelijksakte van zijn zoon Willem in 1853. Verwantschapsconnecties met Giessen-Oudebenedenkerk zijn er ook te over: Huiberts zus Aartje is de echtgenote van heemraad Cornelis Baan, en hun dochter Cornelia Baan is bovendien getrouwd met Huiberts zoon Willem (een volle neef van haar dus). In de jaarrekening over 1856 staat de uitbetaling aan timmerman H. van der Laan vermeld van een bedrag van 405 gulden en 40 cent voor 'tarief en buitenwerk', en een nog niet uitbetaald bedrag van 320 gulden 'wegens het onderhoud van de molens, door H. van der Laan'.

Detailopname molenas: vermelding fabriek H. van der Laan.

(Foto Maikel Versantvoort)

Giessen-Oudebenedenkerk

Voor ons is het nu duidelijk: de as van molen Laurentia in Milheeze draagt de namen van acht personen die verbonden zijn aan de polder Giessen-Oudebenedenkerk. Maar hoe komt deze molenas dan in Milheeze terecht?

Om die vraag te kunnen beantwoorden gaan we eerst na welke molens de polder Giessen-Oudebenedenkerk kent, en wat er over hun historie bekend is.

Halverwege de negentiende eeuw telt de polder Giessen-Oudebenedenkerk vier (water)molens: de enigszins centraal gelegen Tiendwegse molen, en drie molens nabij de Graafstroom. Het in 1993 uitgegeven standaardwerk over molens in de Alblasserwaard leert ons: "Behalve de *Tiendwegse Molen* is er van de drie molens nabij de Graafstroom maar één overgebleven, namelijk de *Middelmolen*. In 1889 werd in de meest zuidelijke van de drie molens, de *Zuidmolen*, een stoommachine gebouwd waardoor de meest noordelijke molen, de *Kraak*, buiten bedrijf kon worden gesteld. In 1890 werd het bovenhuis verwijderd en enkele jaren later verdween ook de ondertoren. ... Tijdens het malen brak in het voorjaar van 1942 de bovenas van de *Zuidmolen*. De hierdoor ontstane schade aan de molen werd niet hersteld. ... Het restant van de *Zuidmolen* werd in 1951 voor f 1.500 aan aannemer C.J. Molenaar uit Brandwijk voor afbraak verkocht."¹¹

Kraakmolen

Molen 'de Kraak' (rechts) zonder bovenhuis.

(Foto Collectie Jan de Witte)

In de polder Giessen-Oudebenedenkerk blijkt dus met name de Kraakmolen zeer interessant voor ons. Die is immers kennelijk in 1890 afgebroken, althans het bovengedeelte. Is het misschien de as van de Kraakmolen die in Milheeze is beland?

In het polderarchief en in andere bronnen zoeken we verder naar informatie. Het bouwjaar van de molen is niet bekend.¹² In 1852 is Teunis Brand molenaar op de Kraakmolen, voor een jaarsalaris van

¹¹ A. van der Plas, 'Polder- en boezemmolens in de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden', in: B.E. Janik en H. J. van Rees (red.), *De molens van de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden. Van maalwerktuigen tot cultuurmonumenten* (Hardinxveld-Giessendam 1993) 99-161, aldaar 107.

¹² J. de Vries, 'Inventarisatie van de bestaande en de verdwenen molens', in: B.E. Janik en H. J. van Rees (red.), *De molens van de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden. Van maalwerktuigen tot cultuurmonumenten* (Hardinxveld-Giessendam 1993) 168-174, aldaar 171.

66 gulden.¹³ In 1854 woedt er een orkaan of windhoos in een gedeelte van Zuid-Holland en Noord-Brabant, waar het kerkgebouw in Giessendam zeer onder te lijden heeft. Ook raken daar enkele bomen ontworteld.¹⁴ Heeft diezelfde natuurkracht misschien schade toegebracht aan de Kraakmolen? Feit is in ieder geval wel dat het Giessen-Oudebenedenkerkse polderbestuur in 1856 twee opvallende rekeningen betaalt aan de firma Penn en Co.: een bedrag van 711 gulden en 94 cent voor de levering van een ijzeren as, en een bedrag van 743 gulden en 95 cent voor nóg een ijzeren as.¹⁵ Dit gegeven versterkt ons vermoeden dat de huidige Milheezense molenas afkomstig is uit de polder Giessen-Oudebenedenkerk.

Een kwart eeuw later, eind 1881, zoekt polderschout Cornelis Tukker een nieuwe watermolenaar voor 'de Kraak', 'onder Molenaarsgraaf'.¹⁶ In dat decennium hebben de ingelanden veel last van regen- en kwelwater.¹⁷ Door de vele regens zijn de boeren te Giessendam, en ook in naburige plaatsen, in juli 1888 zelfs genoodzaakt hun vee op stal te zetten. "Het ergste is dat men niet weet wat men de dieren te eten zal geven, aangezien het weinige hooi dat binnenkomt te slecht is voor voeder."¹⁸ Uiteindelijk wordt, tegen vergoeding van 1300 gulden, het stoomgemaal van Sliedrecht ingezet om Giessen-Oudebenedenkerkse en Giessendamse landerijen van het water te bevrijden, meldt een krant.¹⁹ De notulen van het polderbestuur noemen voor Giessen-Oudebenedenkerk een lager bedrag: 250 gulden.²⁰

Hoe het ook zij, de wateroverlastproblemen maken de geesten rijp om ook in Giessen-Oudebenedenkerk stoomkracht te gaan gebruiken als middel om de polder droog te houden. Op verzoek van de ingelanden verdiept het bestuur zich in de materie. Tijdens het onderzoek trekt de polder 'Het Land van Essche' nabij Strijen de aandacht, waar een stoommachine is ingebouwd in een watermolen. Dat voorbeeld volgt Giessen-Oudebenedenkerk. De keuze valt op het plaatsen van een stoommachine in de Zuidmolen, die van gelijke grootte is als die van 'Het Land van Essche'. In de voorjaarsvergadering van 1 mei 1889 nemen de ingelanden het besluit, met 404 tegen 203 stemmen. Ook moet er een woning komen voor de watermolenaar/machinist.²¹ De ingebruikname van de door de Utrechtse firma Louis Smulders en Co. vervaardigde en geplaatste stoommachine vindt plaats op 28 december 1889. Het resultaat overtreft alle verwachtingen en leidt tot grote tevredenheid bij het bestuur en de vele aanwezige toeschouwers.²²

Buiten werking

Al meteen op 15 januari 1890 besluit het polderbestuur om het vierjarig onderhoud niet meer voor alle vier, maar slechts voor drie molens aan te besteden. Exact een maand later blijkt waarom: men

¹³ RAG, Archief Polder Giessen-Oudebenedenkerk, inv.nr. 28, rekening polder Giessen-Oudebenedenkerk en Giessendam (1852).

¹⁴ *Provinciale Drentsche en Asser Courant* ([24 juni 1854 p.2](#)).

¹⁵ RAG, Archief Hoogheemraadschap Alblasserwaard, inv.nr. 2463a, rekening 1856 polder Giessen-Oudebenedenkerk. Dezelfde rekening vermeldt ook nog een betaling van 50 gulden aan A. de Geus voor het verven van een ijzeren as.

¹⁶ *Nieuwe Gorinchemsche Courant* ([20 november 1881 p.2](#)), *Schoonhovensche Courant* ([20 november 1881 p.2](#)).

¹⁷ *Nieuwe Gorinchemsche Courant* ([21 januari 1883 p.3](#)), *Schoonhovensche Courant* ([28 januari 1883 p.2](#)).

¹⁸ *Nieuwe Vlaardingsche Courant* ([1 augustus 1888 p.5](#)).

¹⁹ *Nieuwe Gorinchemsche Courant* ([5 augustus 1888 p.2](#)).

²⁰ RAG, Archief polder Giessen-Oudebenedenkerk, inv.nr. 49, notulen vergaderingen polderbestuur (19 september 1888).

²¹ RAG, Archief Polder Giessen-Oudebenedenkerk, inv.nr. 47a, notulen ingelanden (1 mei 1889).

²² *Nieuwe Gorinchemsche Courant* ([1 januari 1890 p.2](#)). De in het krantenbericht genoemde datum (27 december) is foutief, de juiste datum is 28 december volgens: RAG, Archief polder Giessen-Oudebenedenkerk, inv.nr. 49, notulen bestuur (27 december 1889).

zal watermolen nummer 4 buiten werking stellen. Op 17 april besluit het bestuur om de gewenste buitenwerkingstelling en afbraak van de watermolen 'de Kraak' voor te stellen aan de ingelanden. Die stemmen op 21 mei 1890 in met de buitenwerkingstelling, maar geven aan dat ze de molen nog wel even willen laten staan, omdat onderdelen ervan misschien nog van nut kunnen zijn voor de andere poldermolens.

Kennelijk blijft de zaak dan enige tijd rusten. Het polderbestuur besluit op 13 januari 1891 het in zeer slechte staat verkerende kamrad van de Middelmolen ten spoedigste te vervangen door het in zeer goede staat zijnde kamrad van de Kraakmolen. Pas op 28 april 1891 volgt de beslissing om de ingelanden voor te gaan stellen om de buiten werking gestelde watermolen af te breken. Zo krijgt het bestuur uiteindelijk op 10 juni 1891 goedkeuring om 'de Kraak' te ontmantelen, en de vrije hand om bijvoorbeeld afkomende onderdelen te bewaren of onderhands of openbaar te verkopen.²³

Afbreken

Kort daarna moet de beslissing zijn genomen om het ondergedeelte van de molen te laten staan en tot woning in te richten, en alleen het resterende (boven)deel en het ijzeren scheprad te laten afbreken.²⁴ Op 17 juni ontvangt voorzitter A. Koorevaar Gz. een machtiging om het oude scheprad voor de hoogst mogelijke prijs te verkopen aan J. Brouwer uit Wilnis. Diezelfde dag valt het besluit om 'de Kraak' bij openbare aanbesteding te doen afbreken nadat de molenopzichter een bestek daarvoor heeft opgesteld.²⁵

Op 13 juli 1891 besteedt het polderbestuur het gedeeltelijk slopen en opruimen van de watermolen 'de Kraak' aan, met enige bijkomende werkzaamheden. Het bestek ligt ter inzage in de polderkamer in Giessendam, en in de molen 'staande te Molenaarsgraaf'. Inlichtingen zijn te verkrijgen bij het bestuur, en bij molenopzichter A. van der Haven in Overslingeland.²⁶

Er komen vier inschrijvingsbiljetten binnen. De laagste inschrijver, M. Breedveld uit Oud-Alblas, krijgt het werk gegund voor 147 gulden.²⁷ De klus gaat daarmee voorbij aan de neus van W. Boll (149 gulden), B. de Zwart (195 gulden) en A. van den Bosch (997 gulden en 94 cent).

Tegelijkertijd geeft de poldervoorzitter te kennen dat de ijzeren molenroeden van 'de Kraak' zijn verkocht voor 275 gulden aan de genoemde Marinus Breedveld. Staande de vergadering op 13 juli koopt Breedveld tevens de ijzeren bovenas, de ijzeren onderas met scheprad, de vang met balk, de waterstoel en het bovenste wiel met de schijfloop, voor 375 gulden.²⁸

Inderdaad blijkt uit de jaarrekening dat Breedveld – die kennelijk tenslotte toch 'het afbreken en inrichting tot woning' overlaat aan de Brandwijkse timmerman Willem Boll – 650 gulden betaalt voor een ijzeren rad 'enzovoort' van de afgebroken watermolen 'de Kraak'. Ook blijkt dat B. de Zwart in 1891 86 gulden neertelt voor oud hout van 'de Kraak', en dat A. Korevaar 28 gulden betaalt voor huishuur van de woning van diezelfde gewezen molen.²⁹

Lang zal deze molenaar van 'de Kraak', Arie Korevaar uit Molenaarsgraaf, er niet meer gewoond hebben, want op 11 januari 1892 benoemt het polderbestuur hem tot molenaar van de Tiendwegse molen, als opvolger van L. van Rijswijk.³⁰

²³ RAG, Archief Polder Giessen-Oudebenedenkerk, inv.nrs. 47a, 49.

²⁴ RAG, Archief Polder Giessen-Oudebenedenkerk, inv.nr. 47a, notulen ingelanden (19 mei 1892).

²⁵ RAG, Archief Polder Giessen-Oudebenedenkerk, inv.nr. 49, notulen bestuur (17 juni 1891).

²⁶ *Nieuwe Gorinchemsche Courant* ([5 juli 1891 p.4](#), [9 juli 1891 p.3](#), [12 juli 1891 p.3](#)). Dat A. van der Haven 'opzichter der Molens' is blijkt uit: RAG, Archief Polder Giessen-Oudebenedenkerk, inv.nr. 49, notulen bestuur (16 mei 1889).

²⁷ *Nieuwe Gorinchemsche Courant* ([19 juli 1891 p.2](#)), *Schoonhovensche Courant* ([22 juli 1891 p.2](#)).

²⁸ RAG, Archief Polder Giessen-Oudebenedenkerk, inv.nr. 49, notulen bestuur (13 juli 1891).

²⁹ RAG, Archief Hoogheemraadschap Alblasserwaard, inv.nr. 2476a, rekening 1891 polder Giessen-Oudebenedenkerk.

³⁰ RAG, Archief Polder Giessen-Oudebenedenkerk, inv.nr. 49, notulen bestuur (11 januari 1892).

Uiteindelijk volgt in 1912 ook de sloop van de 'ondertoren' oftewel het 'molenhuis' van de Kraakmolen, die daarmee definitief verdwijnt uit het Molenaarsgraafse landschap.³¹

Nieuwe eigenaar

Marinus Breedveld uit Oud-Alblas wordt dus de nieuwe eigenaar, op 13 juli 1891 of niet lang daarna, van de molenas van de deels gesloopte Giessen-Oudebenedenkerkse watermolen 'de Kraak'. Wie is hij?

Marinus Breedveld komt ter wereld op 12 februari 1849 in Oud-Alblas. Blijkens zijn geboorteakte verdient zijn vader Teunis Breedveld dan de kost als metselaar, terwijl een van de beide getuigen de plaatselijke korenmolenaar Cornelis Slingeland is. Toeval of niet: metselen en molens zullen het leven van Marinus gaan bepalen.

Zijn 'hoofdberoep' wordt metselaar. In zijn direct ten westen van Bleskensgraaf gelegen woonplaats Oud-Alblas staat hij stevast zo aangeduid in het bevolkingsregister en bij de geboortes van zijn vijftien kinderen in de periode 1871-1891. Zo komen we hem in 1891 ook tegen als inschrijver bij aanbestedingen voor de bouw van een boerderij in Bleskensgraaf en een kerk met toren in Papendrecht. Beide klussen worden aan een ander gegund, maar Breedveld mag in november van datzelfde jaar – niet lang nadat zijn echtgenote overlijdt bij de bevalling van een doodgeboren dochtertje – wel het nieuwe schoolgebouw met onderwijzerswoning in zijn eigen dorp Oud-Alblas gaan bouwen.³²

Behalve met metselaarswerkzaamheden houdt Marinus zich ook met molens intensief beroepsmatig bezig. Soms als molenbouwer, zoals in oktober 1891, als hij als laagste inschrijver voor 2573 gulden aannemer wordt van de bouw van een stenen windschepadmolen in het Noord-Brabantse Veen.³³ Maar vaker nog als 'koper en sloper'.

Oud-Alblas anno 2022, links de woning waar Marinus Breedveld woonde.

(Foto Barend Bode)

³¹RAG, Archief Polder Giessen-Oudebenedenkerk, inv.nr. 47a, notulen ingelanden (25 oktober 1911); RAG, Archief Polder Giessen-Oudebenedenkerk, inv.nr. 50a, notulen bestuur (28 september 1911, 22 november 1911, 6 juni 1912); RAG, Archief Hoogheemraadschap Alblasserwaard, inv.nr. 2486b, rekening 1912 polder Giessen-Oudebenedenkerk.

³² *Schoonhovensche Courant* ([11 april 1891 p.1](#), [6 juni 1891 p.2](#), [11 november 1891 p.2](#)).

³³ *Rotterdamsch Nieuwsblad* ([22 oktober 1891 p.5](#)).

Advertenties

Vanaf 1877 vinden we advertenties en berichten in kranten waaruit blijkt dat hij in molenonderdelen handelt. Aanvankelijk werkt hij daarbij kennelijk samen met de aan de Vriezeweg in Dordrecht wonende Pieter Hazebroek,³⁴ die het beroep uitoefent van 'sloper van gebouwen'.³⁵ Ook zijn dorpsgenoot uit Oud-Alblas Frans van der Plaat helpt hem een enkele keer.³⁶ Maar het is toch duidelijk dat Marinus de molenwerkzaamheden altijd wel als 'eigen bedrijf' uitvoert. Die werkzaamheden bestaan voornamelijk uit het opkopen van molens voor afbraak, en het daarna doorverkopen van het afbraakmateriaal.

De eerste keren komen we hem zo tegen in Amsterdam en omgeving: Weesperkarspel (1877),³⁷ Zeeburg (1878),³⁸ en de Overtoom (1878).³⁹ Daarna volgt een rij 'molenklussen' in andere plaatsen: Woubrugge (1880),⁴⁰ Arkel/Nieuwland (1882),⁴¹ Bergambacht (1884)⁴² en Wateringen (1886),⁴³ om er enkele te noemen.

Ook verder adverteert Breedveld meermaals om zijn afbraakmolens en molenonderdelen onder de aandacht te brengen van potentiële kopers. Soms noemt hij zich dan 'sloper in molens',⁴⁴ andere keren stelt hij zich voor als 'koopman in molenwerken'. Dat laatste doet hij met name in Noord-Brabant, in de Provinciale Noordbrabantsche 's-Hertogenbossche Courant, in 1883, 1887 en 1889.⁴⁵ In de laatste twee gevallen prijst hij zijn materiaal aan als 'goed geschikt voor koren- en fabrieksmolen' en 'goed geschikt voor graanmolens'. In 1889 werft hij bovendien met 'voor dadelijke levering gereed'. Ook achtkante molens, soms zelfs zo goed als nieuw, heeft hij in zijn assortiment.⁴⁶

Juiste adres

We constateren, kortom, dat molenkoopman Breedveld eind 1891 al langere tijd actief is op de Noord-Brabantse markt.⁴⁷ Het is dus goed mogelijk dat Ludovicus Verheijen, als hij eind 1891 zijn afgebrande molen in Milheeze snel wil 'herbouwen', bij Marinus Breedveld in Oud-Alblas uitkomt – en aan het juiste adres is. Die heeft immers de molens van de Giessen-Oudebenedenkerkse Kraakmolen in de verkoop, evenals vele andere molenonderdelen. Ludovicus Verheijen moet daadwerkelijk zaken gedaan hebben met Breedveld – hoewel het harde bewijs in de vorm van

³⁴ *Het Nieuws van den Dag* ([6 december 1877 p.4](#), [16 mei 1878 p.8](#)).

³⁵ Dit blijkt uit zijn op 13 januari 1883 in Dordrecht opgemaakte overliddensakte.

³⁶ *Het Nieuws van den Dag* ([29 september 1880 p.8](#)).

³⁷ *Het Nieuws van den Dag* ([6 december 1877 p.4](#)).

³⁸ *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant* ([16 juli 1878 p.4](#)), *Het Nieuws van den Dag* ([24 augustus 1878 p.6](#)).

³⁹ *Het Nieuws van den Dag* ([16 juli 1878 p.6](#)).

⁴⁰ *Het Nieuws van den Dag* ([29 september 1880 p.8](#)).

⁴¹ *Nieuwe Gorinchemsche Courant* ([30 juli 1882 p.3](#)).

⁴² Dick Kenbeek, 'Haastrecht 12-12-12, wisseling van de wacht', in: *Molenwereld nr.174 16:10 (2013)* 366-376, aldaar 369.

⁴³ *Delftsche Courant* ([6 januari 1886 p.3](#)).

⁴⁴ *Le Courier de la Meuse* ([6 oktober 1882 p.4](#)).

⁴⁵ *Provinciale Noordbrabantsche 's-Hertogenbossche Courant* ([16 oktober 1883 p.3](#), [18 juli 1887 p.3](#), [17 oktober 1889 p.3](#)).

⁴⁶ *De Standaard* ([13 juli 1889 p.4](#)).

⁴⁷ Ook in Limburg levert Breedveld. Bijzonder is het verhaal van de Hillegersbergse pel- en oliemolen De Koot, die in 1905 door Breedveld wordt gekocht. De onderdelen gaan in vijftientig treinwagons naar het Limburgse Echt, waar molenmaker Hendrickx in 1906 de wederopbouw uitvoert. De molen krijgt de naam 'Nooit Gedacht', en is de grootste van Limburg als hij afbrandt in 1933. Bert Noordergraaf, 'Een molenmaker uit Oud-Alblas', in: *De Binnenwaard* 36:2 (2019) 62-66, aldaar 62. Molendatabase, <https://www.molendatabase.org/molendb.php?step=details&nummer=2995> (geraadpleegd 2 juni 2022).

bijvoorbeeld een verkoopakte ontbreekt, kun je haast niet tot een andere slotsom komen, gegeven het feit dat de molenas van watermolen 'de Kraak' nu alweer jarenlang prijkt in de Milheezense molen Laurentia.

De as van de molen Laurentia is afkomstig van 'de Kraak'.

(Foto Jan de Witte)

Het ligt voor de hand dat Verheijen ook de andere onderdelen van zijn 'bouwpakket' bij Breedveld heeft gekocht, maar daar zal verder weinig of niets van 'de Kraak' uit Molenaarsgraaf / Giessen-Oudebenedenkerk bij zijn geweest. De Laurentia is immers, in tegenstelling tot 'de Kraak', een achtkante molen. Verheijen heeft daarom de andere onderdelen van 'de Kraak' die Breedveld te koop had vermoedelijk niet nodig gehad. Hooguit kan het gaan om roeden, bovenwiel en vang.

Overigens blijkt uit notariële akten dat Ludovicus Verheijen op 9 maart 1892 een lening van 1.000 gulden afsluit bij de uit Bakel afkomstige maar dan in Aarle-Rixtel woonachtige Peter Driessen.⁴⁸ Het is aannemelijk dat dit is geweest om de aanschaf van het 'bouwpakket' bij Marinus Breedveld te bekostigen. De lening komt bovenop de hypotheekschuld van 3.000 gulden die Verheijen al vóór het afbranden van de molen in december 1891 heeft lopen bij diezelfde Peter Driessen.⁴⁹ Of Ludovicus Verheijen het bedrag van 1.000 gulden nog geheel of gedeeltelijk terug heeft gekregen van zijn verzekeringsmaatschappij kan niet meer worden achterhaald in verzekeringsarchieven.⁵⁰

© 2022 Barend Bode en Jan de Witte, Giessenburg / Zoutelande

⁴⁸ Gemeentearchief Gemert-Bakel [hierna: GAGB], Archieven van de notarissen te Gemert 1812-1935 (arch.nr. 11.084), notaris Mathias G. van Kemenade, inv.nr. 90, akte 66 dd 9 maart 1892.

⁴⁹ GAGB, Archieven van de notarissen te Gemert 1812-1935 (arch.nr. 11.084), notaris Mathias G. van Kemenade, inv.nr. 89, akte 169 dd 6 juli 1891.

⁵⁰ De molen van Verheijen in Milheeze was volgens *De Zuidwillemsvaart Nieuwe Helmondsche Courant* ([19 december 1891 p.2](#)) verzekerd bij de toen in Utrecht gevestigde Onderlinge Brandwaarborg Maatschappij Speciaal voor Molenaars. Pogingen om te achterhalen of het archief van deze verzekeringsmaatschappij bewaard is gebleven en waar zich dat dan bevindt, liepen op niets uit.